

Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának
kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása
a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával”

Eötvös Loránd Kollégium Quadrivium Műhely 2013. március 8.

A filológiai tudás formái

Labádi Gergely
glabadi@gmail.com

TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 projekt

Keretek

- A filológiai tudás formái
 - a szövegekkel kapcsolatos tudás megszervezése: a tudás tárolása, megjelenítése, cirkulációja
 - „the information society is now upon us” (mediális váltás – hagyomány szelekciója): van-e változás, mi a változás a (humán)tudományok gyakorlatában és elméletében

Keretek

- mi a szöveg? (linguistic codes)
 - A szöveg: valaminek a reprezentációja egy olyan rendezett halmazban, amely egy másik rendezett halmazba kölcsönösen egyértelműen leképezhető. [...] Ami egy szövegből nem másolható le pontosan, az nem is része a szövegnek. [...] A szöveg] hordozófüggetlen, hiszen a leképezhetőség épp a hordozófüggetlenséget jelenti. (Horváth, 2001)
 - A text is the actual order of words and punctuation as contained in any one physical form, such as manuscript, proof, or book. [...] And yet a text [...] has no substantial or material existence, since it is not restricted by time and space. (Shillingsburg, 2004, 46.)

A szövegek szociológiája

- A magyar regény története(i)
 - *Jólánka, Etelkának Leánya*. Irta Dugonics András királyi oktató. Pozsonyban és Pesten, Fűskúti Landerer Mihály költségével és bötűivel. Első könyv. Gyulafinak bujdosásai. 1803. 773. l., Második könyv. A' karjeli történetek. 1804. 772. l. (György, 333.)
 - *Jólánka, Etelkának leánya* / Írta Dugonics András királyi oktató. – Pozsony-Pest : Fűskúti Landerer Mihály, 1803. – 8o. (SZTE EK OPAC)
 - „*Jolánka, Ételkának Leánya*. Irta Dugonics András Kir. Oktató 10 képekkel 8 maj. 1804. 4 fl.” (MKurír, 1807)

A szövegek szociológiája

- A magyar regény története(i)
 - *Hazenau Fridrik nemes ifju szerencsétlen utazásának és tsudás eseteinek szomorkás és játékos elő-beszéllése.* Posonyban 's Pesten, Fűskuti Landerer Mihály k. privil. nemzeti könyvnyomtató és áros költségével. 1807. 170 l. Téli és Nyári Könyvtár, VIII. darab (György, 366.)
 - Hazenau Fridrik nemes ifiu szerentsétlen útazásának és tsudás esetinek szomorkas, és játékos elő-beszéllése. – Po'sonyban 's Pesten : Fűskúti Landerer Mihaly, 1807. – 170, [2] p., 1 címkép ; 8o (SZTE EK OPAC)
 - „[...] meg fog jelenni a' [...] Téli és Nyári Könyvtárom' Gyűjteményének nyóltzadik Része [...]: Hasenau Nemes Úrfinak szerentsétlen útazásának s tsudás Esetének szomorkás és Játékos Elő Beszéllése, 8vo. 45 xr.” (HazaiT, 1807)

A szövegek szociológiája

- A magyar regény története(i)
 - közös pontok: szerző, cím, hely, kiadó, finanszírozó, kötet- és oldalszám
 - különbség: illusztrációk, ár, méret, sorozat
 - a szövegről való beszéd (a közölt tudás) műfajfüggő
 - van-e jelentősége a méret jelzésének?
 - szövegtükör fejléc és lábléc nélkül: 8,6cm x 14,7cm (8,6cm x 16,1cm) (Jólánka)
 - szövegtükör fejléc és lábléc nélkül: 7,8cm x 12,6cm; (7,8cm x 13,9cm) (Hazenau)

A szövegek szociológiája

- A magyar regény története(i)
 - „. . . nevezet szerint tulajdon Munkájának érdemeit azzal támogattya : [...] II-szor Hogy ugyan ezen *Hadi Tudomány* nevezetű Könyv nagy 8-ad rétbén leszen ; az övé pedig kis 8-ad rétbén, és, a mint maga mondja, *tsak zsebbe való*. [...] A mi a második tzikkelyt illeti, az igaz, hogy a mesés, és mulatságos Könyvekre nézve alkalmasabb, ha *tsak zsebbe való*, mert azt a zsebbe el lehet dugni ; de a tudományos könyv eránt nem tudom mitsoda érdemre szolgálhat, ha *tsak zsebbe való*. [...] Rövideden ezen nagy 8-ad rétbén való Munkának Írója s ki-adója azt akarta, hogy ezen Múnka haszon vehető legyen, nem pedig *tsak zsebbe való*.” (HazaiT, 1807)

A szövegek szociológiája

- A magyar regény története(i)
 - következtetések és kérdések (mi a szöveg [bibliographical codes]):
 - a szövegek szociológiája: ugyanaz-e a műfaj, ha más a szöveg (feltehető) egykorú funkciója?
 - a forma is eredményezi a jelentést
 - a bibliográfia: az emberi közösségek miként alkotják meg és közvetítik a szövegekről alkotott értelmezéseiket
 - könyvbeliség: a kommentár mint a tudomány diszkurzív egysége
 - bibliográfia, monográfia (életrajz, jegyzet...)
 - a szövegkiadás: a könyvbeliség materialitásának foglya

- következtetések és kérdések (mi a szöveg [Buzzetti/McGann]):
 - az információs technológia azért formálja át jelentősen a szövegtudományok egészét, mert immár nem a könyv a kritikai eszköz, amelyet e tudományok használnak
 - minden olyan információt kódolni lehet (azaz tárolni, átformálni, közvetíteni), amelyet addig maga a könyv mint objektum hordozott
 - a különböző médiumok által hordozott információkat egyesíteni lehet az elektronikus felületen
 - Ez abban az esetben lehetséges, ha a nyomtatott szöveg elektronikusan keresésre és elemzésre van »belinkelve« (marked-up), vagy ha hiper-textuálisan van rendszerezve.
(McGann, 2004)

A szöveg fogalmai

- Az a mód, ahogyan a számítógépen a szöveg megjelenik, befolyásolja, hogyan használhatja szerzője és későbbi felhasználója. (DeRose, 1990)
- egy dokumentum szgépes reprezentációjának reflektálnia kellene arra, mi a szöveg valójában, azaz mi a lényege, minek a megváltozása vezet ahhoz, hogy más dokumentumnak tekintsük
 - „What is Text, Really?” „ordered hierarchies of content objects”(fejezet, cím, szekció, bekezdés, mondat, lábjegyzet, stanza, verssorok stb.)

A szöveg fogalmai

- jelölés (markup)
 - az átírt szöveg egyes elemeinek azonosítása logikai egységként (leíró jelölés) vagy a megjelenés alapján (procedurális/végrehajtó jelölés)
(`<cim>Jólánka. Etelkának leánya</cim>`)
(`<dolt>Jólánka. Etelkának leánya</dolt>`)
 - leíró jelölés előnyei: előállítás, publikálás, tárolás és elemzés (TEI „szabvány”)
 - a szöveg mint bittérképes kép, a szöveg mint karakterfolyam, a szöveg mint karakterfolyam és formázási utasítások, a szöveg mint oldalelrendezés, a szöveg mint nem-hierarchikus tartalomobjektumok folyam

Adatmodell

Barcsay Ábrahám

A kávéra*

Rab szerencsen véres veríték-gyümölcse,
Melyet, hogy ládáját arannyal megtöltse,
Fösvény Anglus elküld messze nemzeteknek,
Nádméz! mennyi kincsét olvasztod ezeknek.
Hát te, rég csak Mokka táján termett kis bab,
Mennyit szenved érted nyugoton is a rab,
A bölcs iszonyodik, látván, egy csészéből
Mint hörpöl ő is részt Anglusok bűnéből.

Adatmodell

- egy adatot (szöveget) alkotórészei és e részek szerkezete határoz meg
 - a szöveg típusa meghatározza, hogy milyen elemekből épül föl
 - egy versnek van szerzője (és csak egy van),
 - a versnek van címe (és csak egy van),
 - vannak strófái (egy vagy több),
 - a strófáknak sorai (egy vagy több)
 - az OHCO hiányosságai:
 - forma vs. tartalom egész egyszerűen hamis (hogyan döntjük el, mi a cím?)
- nincs transzparens kódoló

Adatmodell

```
<vers>
<szerzo>Barcsay Ábrahám</szerzo>
<cim>A' kávéra</cim>
<strofa>
<sor n="1">Rab szerecsen véres veríték-gyümölcse,</sor>
<sor n="2">Melyet, hogy ládájit arannyal megtöltse,</sor>
<sor n="3">Fösvény Anglus elküld messze nemzeteknek,</sor>
<sor n="4">Nádméz! mennyi kincsét olvasztod ezeknek.</sor>
<sor n="5">Hát te, rég csak Mokka táján termett kis bab,</sor>
<sor n="6">Mennyit szenved érted nyugoton is a rab,</sor>
<sor n="7">A bölcs iszonyodik, látván, egy csészéből</sor>
<sor n="8">Mint hörpöl ő is részt Anglusok bűnéből.</sor>
</strofa>
</vers>
```

Episztola

- Episztola a felvilágosodás kori magyar irodalomban:
 - a definíció zsákutcája: állandó elmélet – változó gyakorlat: „távollévő barátok beszélgetése”
 - toposzok: barátság, jelenlét, társalkodás
 - stíluskritériumok: világosság, egyszerűség, rövidség
 - a kiadási hagyomány vakfoltja:
 - közömbös, hogy milyen közegben jelentek meg, és nem lényeges az őket meghatározó kommunikatív és intézményi szituáció sem (kézirat vagy nyomtatvány, misszilis/részlet, kisnyomtatvány, egy- vagy többszerzős kötet)

Episztola

Szövegfogalmak

- misszilis (episztola)

- „Úgy hozta-bé tovább a' szokás, hogy a' fő-személyeknek szóló levelekben a' fellyül-írás, vagy titulus fellyül valamivel nagyobb betűtskéekkel tétetvén, a' levél három, vagy négy újnival alább kezdődik, a' névnek alá-írása pedig a' levél után hagyott alkalmas üreggel a' papiros vége felé, vagy végére tétetik, és balról-is a' papirosnak vagy három újni ürege hagyattatik: a' hasonló személyek között egész formában közép mód tartatik: az alatonobbakhoz való levelekben pedig se fellyül, se balról, sem alól olyan szélek, és üregek nem hagyattatnak.”

(Mészáros 1793, 452.)

Episztola

- „Bárkit ültete papirosához [K. F. nagyapja], soha el nem mulasztá jegyet nyomni körmével az író elébe, hogy az tőle tudja, amit magától igen jól tudott, hol kezdje a megszólítást, hol kezdje az első sort, hol álljon a nap, holnap és esztendő, hol álljon a név.” (Kazinczy 1979, I, 215)
- forma és tartalom
 - oldalelrendezés, OHCO
 - a térközsabályozás társadalmilag szabályozott
 - a tartalmi objektumok határait a tér jelöli ki
 - a verses misszilisekre is érvényesek (de: tegezés/magázás)

Episztola

- a levélszöveg tipikus elemei:
 - boríték, levéltest, nyitóelemek (pl. cím, dátum, megszólítás), bekezdések, záróelemek, függelék
- kötetbe szerkesztett episztola
 - a kötet tere uralja (kiszakad az értelemadás uralkodó gyakorlataiból: tegezés gyakorlata, dátum és a név mint cím jelentései, de pl. dedikáció tördelése, aláírás megmaradása)
 - az elemek száma csökken (közegfüggő [boríték], egybeolvad [megszólítás], elmarad [dátum, záróformulák])
 - kihívások: ugyanaz a szöveg műfajt vált (*Horváth Istvánhoz*: óda, episztola; *Levéltöredék barátnémhoz*: elégia, episztola), ugyanaz(?) a szöveg (karakter sor) elemeket vált (?)

Episztola

Kreskai Ányos Pálnak

Ki Deák Verseken gyakran
mulatosztam
Gyakran Barátimnak jó
kedvet okoztam
Ezt fel magasztaltam amazt
meg fedettem,
Még-is mint kettőtől
Ditséretet vettem.
[...]

Légyen olly kegyelmes vers
szerző társához
Vigyen Aganippe kies
forrásához,
Hogy haza nyelvemnek
oszlopit láthassam,
'S több Istápi között én-is
támagassam.

K. Vers szerző Lantjához

Pestenn. 1779ben

Ki Deák verseken gyakran
mulatoztam
Gyakran Barátimnak jó kedvet
okoztam;
Ezt fel-magasztaltam, amazt
meg-fedettem,
Még-is mint kettőtől ditséretet
vettem;
[...]

Légyen olly kegyelmes most-is
szolgájához
Vigyen Aganippe kies forrásához,
Hogy haza nyelvemnek oszlopát
láthassam,
'S több istápi között én-is
támagassam.

Kódolás

- célja
 - a jelölés alapvetően kettős karakterű: egyrészt a forrás felépítésének kódolása, másrészt egy későbbi feldolgozás számára is előkészít (az átírás prezentációjára)
 - a szövegben jelölni a szerkezetet (OHCO [tömeges digitalizálás gyakorlata])
 - a szövegben jelölni az értelmezést (filológiai tudás új formája)
 - markup (pl. elbeszéléselemélet)
 - header (pl. könyvtörténet)

Összefoglalás

- A filológiai gyakorlat változásai az információs társadalomban:
 - a jelölt szöveg a változások eredője:
 - 1) csoportmunka a humántudományokban: különböző technikai felkészültségű és kulturális háttérű szakember, nem egy helyben (Can a team tag consistently?)
 - 2) az értelmezés hagyományos műfajai helyett (mellett) újak jelennek meg (WVO Lab)
 - 3) a szövegfogalom problémája (mi az, amit meg kell/lehet/érdemes őrizni?)

Felhasznált irodalom

- *Barátságos mulatozások. Episztologyűjtemények az 1770-es, 1780-as évekből.* Szerk. Labádi Gergely. Budapest, 2012.
- Butler, Terry, et al.: Can a team tag consistently? *Markup Languages*, 2.2 (2000), 111–125.
- Buzzetti, Dino , McGann, Jerome: *Electronic Textual Editing. Critical Editing in a Digital Horizon.* http://www.tei-c.org/About/Archive_new/ETE/Preview/mcgann.xml
- Caton, Paul: Markup's Current Imbalance. *Markup Languages*, 3.1 (2001), 1–13.
- DeRose, Steven J. et al.: What is Text, Really? *Journal of Computing in Higher Education*, Winter 1990, Vol. 1. (2), 3–26.
- Fohrmann, Jürgen: A kommentár mint a tudomány diszkurzív egysége. Ford. Labádi Gergely. *Helikon*, 2008/1, 16–26.
- György Lajos: *A magyar regény előzményei.* Budapest, 1941.
- Horváth Iván: *Az internet fenomenológiája.* Budapest, 2001. <http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/thi2.html>
- Jannidis, Fotis: TEI in a crystal ball. *Lit Linguist Computing*, 24.3. (2009): 253–265.
- Jannidis, Fotis, et al.: *Hohe Romane und blaue Bibliotheken*, 2005. <http://nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn%3Anbn%3Ade%3Ahebis%3A30-1149751>
- Labádi Gergely: *A magyar episztola a felvilágosodás korában.* Budapest, 2008.

A projekt az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Felhasznált irodalom

- McGann, Jerome: A hipertext alapjai. Ford. Árkos Eszter. *Helikon*, 2004/3. 366–385.
- Pierazzo, Elena: Editorial teamwork in a digital environment: The edition of the correspondence of Giacomo Puccini. *Jahrbuch für Computerphilologie*, 10 (2010), 91–110.
- Renear, Allen et al.: *Refining our Notion of What Text Really Is: The Problem of Overlapping Hierarchies*. 1993.
<http://www.stg.brown.edu/resources/stg/monographs/ohco.html>
- Renear, Allen: Text encoding. In *A Companion to Digital Humanities*, ed. Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth. Oxford: Blackwell, 2004.
<http://www.digitalhumanities.org/companion/>
- Schreibman, Susan: Computer-mediated Texts and Textuality. Theory and Practice. *Computers and the Humanities*, 36 (2002), 283–293.
- Shillingsburg, Peter L.: *Scholarly Editing in the Computer Age*. Michigan, 2004.
- TEI P5 Guidelines <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/>
- Edward Vanhoutte, Ron Van den Branden: Describing, transcribing, encoding and editing modern correspondence material: a textbase approach. *Literary and Linguistic Computing*, 24.1 (2009), 77–98.

A projekt az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.